

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4.11>

М. В. Дєєв

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

К. В. Калюга

кандидат юридичних наук,
заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Статтю присвячено аналізу досліджень, яке проводять автори щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність. Розкриваються історія виникнення та основні етапи розвитку профайлінгу, який з'явився в Британії, де його вперше застосував англійський хірург Томас Бонд у 1888 році для складання психологічної характеристики серійного маніяка Джека-Різника. Розвиток профайлінгу у сфері криміналістики використовувався для складання психологічного портрета підозрюваного з доказів, залишених на місці злочину. Іншою сферою використання методик профайлінгу стало забезпечення безпеки авіаперельотів за допомогою опитування та спостереження за пасажиром під час передполітного огляду, вперше застосованого ізраїльською авіакомпанією Ель-Аль в аеропорту Бен-Гуріон.

Ще 50 років тому методи профілювання були закритою інформацією, доступною виключно співробітникам спецслужб. А сьогодні вивчити їх може кожна людина, яка бажає розпізнавати брехню, адже з обманом у повсякденному житті стикаються всі. Як окрема спеціальність у жодному навчальному закладі профайлінг не викладається, і на факультетах університетів дисципліни «профайлінг» немає. Існує спеціальна програма навчання профайлінгу в закладах вищої освіти МВС України, але вона призначена тільки для криміналістичного профайлінгу.

Профайлінг – це новий напрям, який динамічно розвивається і ставить перед собою завдання складання й оцінки психологічного портрета особи, а також верифікації брехні. Складання психологічного портрета особи – сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних окремих ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки (сюди ж відносяться психотипування, психотипології і т.п.). У статті наводяться види профайлінгу, його алгоритм. Аналізуються спроби автоматизації профайлінгу, зокрема і в адвокатській діяльності. Пропонується створення веб-платформи для надання адвокатам профайлінгових послуг, наприклад, під егідою Національної асоціації адвокатів України.

Ключові слова: адвокатська діяльність, засоби розслідування, криміналістичні методи, особа злочинця, профайлінг, розслідування злочину, Фейсбук.

Постановка проблеми. Своє дослідження ми розпочнемо з визначення понять профайлінгу, іншої термінології, пов'язаної з ним, які ми беремо за основу.

Профайлінг – новий напрям психології, сферою вивчення якого є прогнозування поведінки людей на підставі аналізу вербальних і невербальних ознак з метою виявлення брехні без задіяння спеціальних пристроїв (детектора брехні). Це комплекс методів, розроблених для складання та оцінки психологічного портрета особи з метою визначення її стереотипної поведінки і використання їх у прикладних задачах [1].

З'явився профайлінг у Британії. З англійської слово перекладається як «профілювання або складання психологічного портрета». Методи профайлінгу вперше застосував англійський хірург Томас Бонд у 1888 році для складання психологічної характеристики серійного маніяка Джека-Різника. Розвиток профайлінгу отримав у сфері криміналістики, використовувався для складання психологічного портрета підозрюваного з доказів, залишених на місці злочину.

З 1985 року методи профайлінгу, розроблені у ФБР Р. Ресслером і П. Бруксом, застосовуються для пошуку й затримання осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких насильницьких серійних злочинів.

Іншою сферою використання методик профайлінгу стало забезпечення безпеки авіаперельотів за допомогою опитування та спостереження за пасажирами під час передполітного огляду. Профілювання особи дозволяє виявляти потенційно небезпечних громадян і мінімізує ризик здійснення терактів на борту літака. Вперше застосували методики профілювання особи ізраїльська авіакомпанія Ель-Аль і аеропорт Бен-Гуріон. У компаніях організовано навчання профайлерів (фахівців із профайлінгу).

Надалі термін «профайлінг» став більш широким, він включає використання психологічних інструментів з аналізу достовірності інформації, яка повідомляється людиною, її відповідності невербальній поведінці (жестам, міміці, мікроекспресії).

Психологічні методики, які застосовує профайлер, спрямовані на визначення як схильності випробуваного до брехні або шахрайства, так і включають аналіз зовнішності, особливостей прояву емоцій, специфіки мови тощо.

Незважаючи на те, що результати оцінки за методикою профайлінгу залежать від кваліфікації і досвіду фахівця, їх достовірність перевищує точність даних, отриманих за допомогою

поліграфа (детектора брехні). Грамотний профайлер здатний помітити брехню навіть під час телефонної розмови з незнайомою людиною.

Виникнення профайлінгу пов'язано із забезпеченням безпеки суспільства в цілому (складання психологічного портрета особи невідомого злочинця) та пасажирів літаків зокрема (виявлення осіб, схильних до вчинення теракту).

Ще 50 років тому методи профілювання були закритою інформацією, доступною виключно співробітникам спецслужб. А сьогодні вивчити їх може кожна людина, яка бажає розпізнати брехню, адже з обманом у повсякденному житті стикаються всі. А джерелом неправдивих відомостей можуть виступати засоби масової інформації, родичі, колеги або друзі. При цьому розпізнати брехню близьких людей дуже складно. Тому починати вчитися профайлінгу слід з аналізу поведінки сторонніх людей. В іншому випадку початківець ризикує не помітити нестиковки через емоції.

Щодо психологічної бази профілювання, то профайлінг заснований на тому, що більшість людей відчуває дискомфорт, коли бреше. Обманщик прекрасно усвідомлює, що його може бути викрито і покарано, і приховувати свої справжні почуття тим складніше, чим масштабніший обман. Тому методики профілювання безпосередньо пов'язані із психологією. Профайлер зауважує жести, емоції або мікроекспресію, які не може контролювати співрозмовник, який відчуває психологічну напругу. До них відносяться:

- нестандартна поведінка;
- посилена жестикуляція;
- використання незвичних мовних конструкцій;
- неконтрольовані фізіологічні ознаки – почервоніння або збліднення шкіри, посилене потовиділення, тремор пальців рук.

Досвідчений шахрай намагається контролювати свої жести й міміку. Однак під час тривалої бесіди зробити це непросто. Досвідчений фахівець помітить найменші ознаки брехні. Експерт починає ставити «потрібні» питання, щоб підтвердити свої припущення.

Профайлінг називають також оперативною психодіагностикою. Ця методика дозволяє скласти психологічний портрет особи випробуваного, а також проаналізувати отримані вербальні й невербальні відомості для виявлення брехні.

Сьогодні сфера використання методів профайлінгу досить різноманітна. Виділяють такі види оперативної психодіагностики:

1) криміналістична – складання психологічного портрета особи ймовірного злочинця із застосуванням психологічних, психіатричних і криміналістичних методик;

2) спеціалізована – використовують співробітники спецслужб (ФБР, ФСБ, ЦРУ тощо);

3) авіаційної безпеки – технологія опитування і спостереження за пасажиром під час огляду перед вильотом літака. Використовується авіакомпаніями різних країн;

4) науково-дослідна – пов'язана з дослідженнями практикуючого клінічного психолога зі США Пола Екмана. Він поєднав спеціальний опитувальник і аналіз мікроекспресії. Завдяки цьому методу Екмана застосовують співробітники служб безпеки банків, адвокатських компаній і державних організацій;

5) медико-психологічна – ґрунтується на працях російського лікаря-психіатра Петра Ганнушкіна, який розробив типологію психопатичних розладів, і німецького клініциста Карла Леонарда, який описав особистісні акцентуації. Їхні теорії стали базою для профілювання в області психіатрії та клінічної психології;

6) психотехнологічна – базується на технологіях НЛП (нейролінгвістичного програмування), які використовують опис профілю тестованого для виявлення його системи цінностей, переконань, особливостей отримання інформації та її оцінювання. Використовується інформація, отримана за допомогою психотехнологічної методики, для поглибленого розуміння співрозмовника і вибудовування комунікацій.

Залежно від галузі використання бізнес-профайлінг можна поділити на:

- кадровий, або HR;
- банківський;
- страховий;
- транспортний;
- готельний;
- аудиту тощо.

Через те що профайлінг – молода наука, він постійно розвивається, а області його застосування розширюються. Сьогодні методики профайлінгу використовують у сфері профілактичної медицини для коригування та попередження появи захворювань психосоматичної етіології. Існує і так званий сімейний профайлінг, за допомогою якого фахівці намагаються допомогти членам сім'ї у вирішенні їхніх сімейних проблем.

У будь-якій сфері застосування профілювання особи результативність методики залежить від кваліфікації і досвіду профайлера,

його здатності під час співбесіди чи спостереження аналізувати відомості у формі вербальних і невербальних сигналів. Таких фахівців запрошують для участі в ділових переговорах, внутрішніх службових розслідуваннях, для проведення співбесіди з претендентом на вакантну посаду. Профайлер складає психологічний портрет випробуваного або контрагента, вказуючи його справжнє ставлення до предмету розмови і достовірність наданої інформації.

Існують певні рекомендації з використання психологічних технік профайлінгу.

Щоб отримати достовірний результат, профайлерам належить дотримуватися такого алгоритму:

1) визначити базову модель поведінки випробуваного. Для цього профайлер задає кілька абстрактних питань, на які людині не складно дати правдиву відповідь. При цьому фахівець відзначає його міміку, жестикуляцію, особливості побудови речень. Це будуть базові реакції, коли людині немає потреби брехати. Їх слід запам'ятати;

2) профайлер переходить до більш складних питань або формулює їх у більш гострій формі. Під час відповіді на них поведінка випробуваного змінюється, він видає нову міміку. Якщо поведінка людини в корені відрізняється від базової моделі, це може свідчити про спробу приховати або переінакшити відомості;

3) на черзі найпроблемніші питання або питання з попередньої фази бесіди, але в іншому формулюванні. Профайлер вимагає від тестованого детально описати проблемну ситуацію, спостерігаючи за його поведінкою. Чим більші відхилення від базової моделі, тим імовірніша брехня;

4) перевірка правильності базової моделі поведінки. Для цього профайлер повертається до питань на нейтральну тему. Людина заспокоюється і поводить звичним чином;

5) перевірка причин зміни моделі поведінки. Існує два фактори, що впливають на поведінку людини під час співбесіди: бажання збрехати або природне хвилювання. Розділити ці дві причини допоможуть методики профайлінгу [2, с. 79–87] – спостереження за жестами (рухи (дія) для вираження емоцій чи інформації замість розмови або під час розмови; дії або рухи людського тіла або його частин, що має певне значення або сенс, тобто є знаком або символом [3, с. 441]), мікроекспресією (виразність, сила вираження, прояви почуттів, переживань, настроїв, думок тощо [4]). Важливо

використання тестованим завчених фраз або звичних мовних зворотів. Часто про обман кажуть вираз обличчя або погляд.

Техніки профайлінгу – безінструментальний метод виявлення шахраїв і брехунів. Для досягнення його результативності профайлер повинен розбиратися в психології і фіксувати найдрібніші прояви емоцій співрозмовника [5, с. 79–87; 6].

Як окрема спеціальність у жодному навчальному закладі профайлінг не викладається, і на факультетах університетів дисципліни «профайлінг» немає. Існує спеціальна програма навчання профайлінгу в ЗВО МВС України, але вона призначена тільки для криміналістичного профайлінгу.

Профайлінг – це новий напрям, який динамічно розвивається і ставить перед собою завдання складання й оцінки психологічного портрета особи, а також верифікації брехні. Складання психологічного портрета особи – сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних окремих ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки (сюди ж відносяться психотипування, психотипології і т.п.). Кримінальний профайлінг – все, що пов'язано із вчиненням протиправних дій. Тобто сюди входить як кримінальний профайлінг – складання пошукового психологічного портрета (профілю) невідомої особи за слідами на місці злочину, так і авіаційний профайлінг (технології спостереження і опитування пасажирів у ході передпольотного огляду з метою виявлення потенційно небезпечних осіб під час авіаперельотів), і профайлінг на залізницях. Верифікація – оцінка достовірності інформації шляхом виявлення й аналізу вербальних і невербальних ознак приховування інформації в поведінці людини. Представлена складова частина таких напрямів, як банківський профайлінг, страховий профайлінг, кадровий (HR) профайлінг, бізнес-профайлінг – сфери, де необхідно перевірити достовірність інформації, яка повідомляється особою [7].

Інструментарій профайлінгу:

- аналіз психолінгвістики;
- визначення типу характеру;
- застосування стратегії і тактики комунікацій;
- розуміння міміки і пантоміміки (емоцій);
- виявлення стратегій мислення і поведінки.

Якщо розглядати сучасні сфери застосування профайлінгу, то необхідно зазначити, що

профайлінг виник на стику психології та криміналістики. Зокрема, елементи даної технології використовуються для розкриття злочинів та антитерористичної діяльності.

Ось приклад із практики. На одній із копалень видобувної компанії сталася велика крадіжка грошових коштів. Сліди злочину виявити не вдалося, а під підозру потрапило два десятка осіб. Експерт-профайлер, використовуючи методи групового профайлінгу, за половину дня звизив кількість підозрюваних до двох осіб, а протягом наступного дня не тільки отримав свідчення, а й змусив винну особу повернути всю вкрадену суму.

Профайлінг дозволяє:

- оперативно, без застосування будь-яких тестів отримувати важливу інформацію про особу співробітника, його цінності, переконання, минулий досвід, професійні якості й комунікативні особливості;
- визначати кримінальні тенденції в характері, виходячи з різних типів злочинів;
- отримувати додаткові інструменти в розслідуванні злочинів;
- розраховувати людський ризик, проводити компенсаційні заходи;
- складати прогноз поведінки осіб для стандартних, критичних і стресових ситуацій.

У контексті розмови про профайлінг цікаво, на нашу думку, буде згадати про спробу симбіозу профайлінгу з технологією DLP (англ. Data Leak Prevention – запобігання витоку інформації), здійснену компанією «SearchInform». Йдеться про бізнес-профайлінг і, незважаючи на очевидну ефективність застосування профайлінгу в цій сфері людського життя, проведення подібної роботи «вручну» є трудомістким заняттям. Адже регулярне профілювання навіть 30–40 осіб займатиме багато часу. Автоматизація прогнозової оцінки і включення інструментів профайлінгу у функціональність DLP – це фактично спроба автоматизації профайлінгу. Крім скорочення трудовитрат, автоматизація профайлінгу дозволяє не злякати обережного інсайдера, уникнути нагнітання обстановки в компанії, проводити розслідування і попередню діагностику, не привертаючи зайвої уваги персоналу. Зараз проводяться дослідження в цій області, розробляються автоматизовані методи прогнозової оцінки поведінки користувачів. Реалізація цієї ідеї ґрунтується на психологічних особливостях користувача. Вони впливають на те, як особа працює за персональним комп'ютером. Модуль профайлінг-цен-

тра в DLP буде аналізувати поведінку користувача, а також відхилення від його звичайного стану. Система формуватиме психологічний профіль користувача за певними алгоритмами, тобто візьме рутинні завдання на себе і значно спростить роботу фахівців з інформаційної безпеки [8].

Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом засвідчила вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, додержання яких на практиці можливе за умови реалізації принципу верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом, а також ефективного виконання своїх функцій суміжними правовими інститутами і передусім адвокатурою України. Однією з умов досягнення членства в Європейському Союзі є побудова такої системи адвокатури, яка відповідала б новим суспільно-політичним і економічним реаліям, і розроблення законодавства, норми якого відтворювали б модель європейського інституту адвокатури.

Актуальність теми дослідження підтверджується тенденціями і динамікою внутрішнього розвитку України, потребою всебічного комплексного теоретико-правового вивчення ефективності діяльності адвокатури в механізмі забезпечення конституційних прав громадян, створення концептуальної моделі нових взаємовідносин адвоката зі сторонами кримінального провадження.

Таким чином, проблема впровадження профайлінгу в різні сфери юридичної діяльності, на нашу думку, відноситься до числа багатоаспектних, включає різні питання, що потребують розроблення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність адвоката в кримінальному процесі висвітлювалася вітчизняними вченими: С.А. Альпертом, М.І. Бажановим, Ю.В. Бауліним, О.Д. Бойковим, А.М. Бірюковою, Т.В. Варфоломеевою, М.М. Гродзинським, Ю.М. Грошевим, Н.А. Дрьоміною, О.І. Жуковською, В.С. Зеленецьким, О.В. Капліною, Т.В. Корчевою, В.В. Медведчуком, М.М. Михеєнком, О.Р. Михайленком, Т.В. Омельченко, О.В. Панчуком, М.А. Погорецьким, М.М. Полянським, В.О. Попелюшком, А.Л. Ривліним, С.Ф. Сафульком, О.Д. Святоцьким, В.В. Титаренком, В.М. Трофіменко, Д.П. Фіолевським, Ю.В. Хоматовим, Г.І. Чангулі, В.П. Шибіком, О.Г. Шило, О.Г. Яновською, а також російськими правознавцями: В.Д. Адаменком, Я.С. Аврахом, М.Ю. Барщевським,

О.Д. Бойковим, Н.В. Буробіним, С.М. Гавриловим, Л.Д. Кокаревим, О.М. Ларіним, Ю.Ф. Лубшевим, П.А. Лупинською, Ю.І. Львовою, І.Д. Перловим, І.Л. Петрухіним, А.В. Рагуліним, Г.М. Резніком, В.М. Савицьким, Ю.І. Стецовським, М.С. Строговичем, І.Я. Фойницьким та ін.

Висунуті нами положення базуються на роботах відомих учених різних напрямів, серед них: Н.М. Анісімова, Ю.М. Волонський-Басманов, І.М. Даньшин, П. Екман, Н.Д. Еріашвілі, В.А. Лабунська, О.Р. Лурія, І.М. Мерзлікін, Б. Де Пауло, В. Райх, Р. Розенталь, О. Фрай, В. Фрізен, В.Л. Цветкова, М. Цукерман, К. Шерер та ін. Окремі аспекти досліджували Ю.М. Антонян, О.І. Анфіногенов, О.М. Бандурка, В.І. Барко, А.С. Баронін, В.Д. Берназ, Ф.В. Глазирін, О.І. Діденко, М.І. Єнікеєв, А. Зелінський, А.В. Іщенко, В.П. Казміренко, Л.І. Казміренко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, С.Д. Максименко, В.С. Медведєв, В.О. Образцов, Б.Я. Петелін, О.Р. Ратінов, В.В. Рибалка, В.М. Синьов, В.О. Татенко, Ю.В. Чуфаровський, В.Ю. Шепітько, С.І. Яковенко та інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів.

Визнаючи вагомий науковий внесок названих учених у розробку цієї тематики, слід зазначити, що, по-перше, більшість досліджень здійснено в старих суспільно-економічних умовах та в межах раніше діючого законодавства. Відповідно до сучасної філософії діючого Кримінального процесуального кодексу України основний акцент у дослідженні та оцінці доказів перекладається на судове провадження. Тому для забезпечення якісної підготовки матеріалів для судового розгляду на досудовій стадії розслідування потрібно дати якомога більше можливостей адвокатам досліджувати інформацію стосовно кримінального правопорушення, як вже отриману, так й інформацію, яка, можливо, ввійде в кримінальне провадження в майбутньому.

Мета статті – аналіз досліджень, яке проводять автори щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність.

Виклад основного матеріалу. Якщо слідчий має можливість досліджувати подію кримінального правопорушення за допомогою визначених КПК України засобів (зокрема, таких ефективних, як слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії), то інші учасники провадження таких засобів не мають. Тому метод профайлінгу призначено для ліквідації існуючої прогалини в арсеналі дієвих засобів, методів

і прийомів дослідження обставин кримінального провадження іншими учасниками досудового провадження (зокрема, захисниками).

Визначення потребують засоби (методи, прийоми), за допомогою яких збирається інформація стосовно вчинених кримінальних правопорушень. Тут виникає проблема: за допомогою чого захисник буде досліджувати вчинене кримінальне правопорушення (адже це не унормовано в чинному процесуальному законодавстві). Виходячи з цього доречно дозволити стороні захисту широко користуватися профайлінгом, процедуру застосування якого треба прописати у відповідному законі.

Враховуючи згадану вище спробу автоматизації бізнес-профайлінгу та потребу адвокатської практики у використанні профайлінгових методик, пропонуємо створити веб-платформу для надання адвокатам профайлінгових послуг, наприклад, під егідою Національної асоціації адвокатів України. Ці послуги могли б надаватися як онлайн, так і оффлайн. В онлайн-версії роботи цієї платформи професіонали-профайлери могли б у реальному часі в режимі відеоконференції переглядати поведінкові реакції тих чи інших осіб, які викликають інтерес в адвоката (суб'єкти кримінальних проваджень під час проведення тих чи інших процесуальних, у тому числі слідчих (розшукових), дій, учасники судових засідань, особи, яких з їхньої згоди опитує адвокат). В оффлайн-варіанті адвокати могли б отримувати від професіоналів-профайлерів висновки за результатами перегляду відповідних відеозаписів із зображенням та звуком тих чи інших подій, в яких зафіксована реакція певних осіб. Безумовним у цьому разі є дотримання законної процедури знімання особи. Проте варто відмітити, що більшість процесуальних дій і так підлягає фіксації за допомогою технічних засобів, а законодавство про адвокатуру дозволяє адвокатам як опитувати осіб за їхньої згоди, так і використовувати технічні засоби при цьому (ст. 20 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»). Створення запропонованої веб-платформи дозволить адвокатам завдяки застосуванню сучасних технічних засобів отримати вкрай важливу інформацію для ефективного здійснення ними своєї діяльності. НААУ же зможе дієво сприяти адвокатам у досягненні ними високої ефективності їхньої роботи. Крім того, до додаткових переваг функціонування такої веб-платформи можна віднести можливість залучення до аналізу поведінкових реакцій однієї особи одразу

кількох професіоналів-профайлерів, які до того ж можуть вибиратися не самим адвокатом, а автоматизованою системою (за прикладом аналогічної системи, діючою нині у вітчизняних судах). Таким чином, можна буде, по-перше, отримувати «комісійні» за своєю суттю висновки профайлерів, а по-друге, рівень довіри до висновків профайлерів, з якими замовник їхніх послуг ніколи не спілкувався особисто і не міг сформулювати свої очікування («побажання») до їхніх висновків, буде значно вищий і в суду, і в інших осіб, які з такими висновками ознайомляться.

З метою збору прикладного матеріалу і забезпечення достовірності дослідження на базі інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету було ініційоване експертне опитування, спрямоване насамперед на оцінку обізнаності адвокатської спільноти про існування, використання та перспективи методу профайлінгу в діяльності адвокатів з метою розроблення рекомендацій щодо подальшого вдосконалення застосування згаданого методу на тему: «Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність». З цією метою було розроблено примірники анкет, до яких були включені такі питання: «Чи відомий Вам метод профайлінгу?», «Якщо відомий, то яким чином Ви його застосовуєте?», «Чи відомі Вам результати сучасних вітчизняних досліджень із профайлінгу?», «Чи відомі Вам результати сучасних зарубіжних досліджень із профайлінгу?», «Чи вважаєте Ви прийнятним використання профайлінгових методик як додаткового інструменту сторони захисту?», «Які процесуальні можливості дають результати застосування профайлінгу?», «Назвіть, будь ласка, Ваші пропозиції щодо подальшого застосування профайлінгу?», «Які Ви можете виділити особливості адвокатського профайлінгу?», «В яких галузях юридичного процесу можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінгу?», «Чи потребує використання адвокатом профайлінгу наявності в нього вищої психологічної освіти?», «Які, на Вашу думку, перспективи профайлінгу в діяльності адвокатів?».

В опитуванні взяли участь 35 адвокатів з 5-ти регіонів України, з яких 24 (69%) здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, 7 (20%) – створили адвокатське бюро і 4 (11%) є членами адвокатського об'єднання. Стаж роботи адвокатом від 1 до 3 років мають 17 адвокатів (49%), від 4 до 7 – 13 (37%), 8 і більше років – 5 (14%). До

адвокатури 5 осіб (14%) працювали слідчими, 3 (9%) – державними виконавцями, 11 (31%) – юрисконсультами, ще 11 (31%) мають викладацький/науковий стаж.

За результатами опитування встановлено, що лише 5 адвокатів (14%) нічого не знають про профайлінг, іншим 30 (86%) він відомий у тій чи іншій мірі. При цьому застосовують цей метод 26 адвокатів (74%), 9 (26%) не застосовують.

З вітчизняними дослідженнями про метод профайлінгу знайомі 11 адвокатів (31%), а із зарубіжними роботами – лише 4 (11%).

Прийнятним використання профайлінгових методик як додаткового інструменту сторони захисту вважає переважна більшість – 32 адвокати (91%), а неприйнятним – лише 3 (9%).

Серед галузей юридичного процесу, в яких можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінгу, було названо:

- кримінальний – 17 адвокатів (49%);
- адміністративний – 9 (26%);
- цивільний – 8 (29%);
- господарський – 1 (3%).

Більшість – 28 адвокатів (80%) – вважає, що використання адвокатом профайлінгу не вимагає наявності в нього вищої психологічної освіти, і тільки 7 (20%) має протилежну думку. Щодо перспектив профайлінгу в діяльності адвокатів, то лише 18 осіб (51%) вважає, що вони є, а 17 (49%) їх не вважає.

Таким чином, незважаючи на доволі високу обізнаність адвокатської спільноти про метод профайлінгу (86%) та його застосування на практиці (74%), тільки половина опитаних адвокатів (51%) бачить перспективи розвитку методу профайлінгу в адвокатській діяльності в Україні.

А між тим наявний (ще з 70-х років ХХ століття) зарубіжний та позитивний вітчизняний досвід допомагає уникнути серйозних кримінальних правопорушень. Він є тим інструментом, який допомагає виявляти суб'єктів, які несуть потенційний ризик; встановлювати особу злочинця, використовуючи його складений портрет. Отже, ми вбачаємо достатні підстави для подальших досліджень у цій царині [9].

Серед уже наявних досліджень ми в цілому погоджуємося з поглядами О.П. Ващук, яка у своїх тезах «Фейсбук як джерело інформації для адвоката» пропонує адвокату бути активним користувачем Фейсбуку. Авторка дослідила Фейсбук як джерело багатосторонньої інформації для адвоката. Вона виокремила напрями використання адвокатом інформації з Фейсбуку, сформувала план і виділила відповідні етапи

дослідження даних із Фейсбуку. Наголосила на врахуванні детермінантів, які додатково спростовують або підсилюють дані з Фейсбуку. Як підсумок, О.П. Ващук доходить висновків, що з усіх даних, розміщених у Фейсбуці, більш детальному вивченню підлягають дані, які містять будь-яку інформацію, яка має або може мати значення для справи/провадження. Так, з метою встановлення зв'язку між особистими даними користувача та даними щодо справи/провадження рекомендовано використовувати такі підходи:

- психофізіологічний (пошук, збір і дослідження даних психофізіологічного змісту);
- аналітичний (пошук, збір і дослідження даних щодо психофізіологічного та соціального змісту);
- комплексний (комплексний аналіз даних щодо користувача та даних щодо справи/провадження, яка мала місце);
- вибіркового (аналіз найбільш характерних особистих даних користувача та тих, що наймовірніше мають відношення до справи/провадження, яка мала місце).

Таким чином, О.П. Ващук вважає, що відповіді, які можна отримати адвокату, дослідивши дані у Фейсбук, стосуються мотиваційного та емоційного складників особистості; психофізіологічних ознак і властивостей; місця проживання, навчання, роботи, відпочинку, ймовірного перебування; рівня освіти та освіченості; професійної кваліфікації та її рівня; поточної історії життя та життя оточуючих; сімейного стану; ставлення до інформації, розміщеної у Фейсбуці; життєвої позиції, ціннісних орієнтирів та інтересів тощо [10, с. 85–88].

Навички профайлінгу потребують певних знань і досвіду. На практиці адвокат-захисник стикається з потребою звернення до професійного профайлера, який у рамках кримінального процесу може мати процесуальний статус спеціаліста або виступати у процесуальному статусі експерта. При цьому залучення стороною захисту спеціаліста-профайлера має доволі обмежений характер, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений *для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо)* сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Тобто під час проведення досудового розслідування, яке складається

переважно з проведення слідчих (розшукових) дій, можливість у адвоката-захисника залучити профайлера фактично не з'явиться, оскільки він не здійснюватиме надання безпосередньої *технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо)*. Якщо додати сюди ще й те, що захисник братиме участь лише у доволі малій кількості слідчих (розшукових) дій, адже закон вимагає проводити за участю захисника тільки ті слідчі (розшукові) дії, про які клопоталися захисник чи його підзахисний (ч. 6 ст. 223 КПК України), то профайлер-спеціаліст буде явищем дуже нечастим.

Щодо залучення профайлера в процесуальному статусі експерта, то тут варто відзначити, що сторони вже не є обмеженими лише державними спеціалізованими експертними установами – можливо залучати й експертів, які не є працівниками зазначених установ.

З точки зору забезпечення комплексного підходу відкриття таких додаткових можливостей узгоджується з прогнозованим збільшенням кількості призначених експертиз після ліквідації обов'язкової наявності в процесі призначення такої ланки контролю, як слідчий суддя.

Сторона захисту відтепер має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, в тому числі обов'язкової, але у цієї ж сторони залишається й можливість звернутися до слідчого судді, наприклад, якщо залучити експерта самостійно неможливо через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин [11].

Проте, як зазначають Д.В. Кальной, С.М. Кухарева, та П.О. Кузьменко [12, с. 217–218], виходячи зі змісту пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» (зарєєстрований у Верховній Раді України за № 1009 від 29.08.2019 р.), головними чинниками необхідності таких змін були, серед іншого, існуючі недоліки в призначенні та проведенні експертизи, які створювали штучні процесуальні перешкоди для розслідування злочинів [13].

Якщо раніше сторони в кримінальному провадженні (у випадках, коли інформація про таке провадження зарєєстрована в Єдиному реєстрі досудових розслідувань 16.03.2018 р. та пізніше) не могли самостійно залучати експерта, то тепер вивільнені людські та часові

ресурси можливо використати для безпосередньої оцінки доводів сторін, якими вони обґрунтовують необхідність призначення експертизи або її відсутність.

Водночас відповідними змінами не регламентовані дії потерпілого в разі, на його думку, потреби у проведенні судової експертизи та відсутності коштів на її оплату. Фактично неплатоспроможний потерпілий не може самостійно ініціювати проведення експертизи за рахунок коштів Державного бюджету України шляхом звернення з відповідним клопотанням до слідчого судді. Що ж стосується слідчого, то він може й відмовити потерпілому в призначенні експертизи, а це не завжди сприятиме повному встановленню обставин справи [14, с. 219–220]. Державні експертні установи також не зможуть провести за ініціативи потерпілого експертизу безоплатно (без наявності, наприклад, постанови слідчого), оскільки це не передбачено вимогами статті 15 Закону України «Про судову експертизу» [15], яка регулює питання фінансування судово-експертної діяльності.

Подібні особливості нормативно-правового регулювання, за відсутності ефективного механізму контролю за діяльністю правоохоронних органів та зі швидким і належним реагуванням на можливі окремі недоліки в їхній роботі, не сприяють захисту прав потерпілих у кримінальних провадженнях. Крім того, прогнозованими є також ускладнення з наданням експертам матеріалів проваджень та об'єктів досліджень, зразків у разі самостійного залучення експертів стороною захисту та потерпілим, які не мають їх у своєму розпорядженні.

Ці та інші аспекти реалізації зазначених змін до законодавства не тільки не зменшують, але й посилюють роль слідчого судді, до якого, зрештою, ініціаторам проведення експертизи доведеться звертатися для забезпечення дотримання своїх прав та законних інтересів. При цьому уявний ефект від економії часу завдяки самостійному залученню експерта буде цілком нівельований у процесі забезпечення експерта вказаними об'єктами дослідження, після усвідомлення необхідності подальшого звернення до слідчого судді. Навряд чи прискорення проведення експертизи за такої ситуації буде кардинальним [16, с. 220–221].

Висновки і пропозиції. Як підсумок нашого дослідження ми пропонуємо *Модель форми звернення адвоката до фахівця-профайлера (типовий шаблон питань)* (далі – модель).

Виходячи з того, що «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» (затверджена Наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 року) [17] також передбачає доцільність консультацій із судовими експертами, форма відповіді експерта/спеціаліста може бути як в усній, так і в письмовій формі. Для отримання письмової відповіді у моделі треба зазначити свої дані, в тому числі контактні; обставини справи; кваліфікацію; перелік наявних об'єктів та зразків тощо. Для моделі ми пропонуємо перелік питань, які стосуються організації експертизи/дослідження:

– чи існує можливість провести дослідження через відсутність необхідних матеріалів або з інших причин;

– чи не носять питання замовника правовий характер або чи не виходять вони за межі спеціальних знань експерта/спеціаліста? Якщо так, то чи можна на них отримати відповіді поза рамками офіційного висновку?

– чи може замовник отримати відповіді на питання, які не узгоджуються з цілями позову до суду;

– які матеріали, документи або інші предмети слід надати для проведення експертизи/дослідження;

– як правильно сформулювати питання на експертизу/дослідження;

– яка вартість експертизи/дослідження та що входить у ціну експертизи/дослідження;

– як замовити експертизу/дослідження;

– умови оплати;

– які терміни проведення експертизи/дослідження;

– як проводиться експертиза за призначенням суду;

– як проводиться експертиза для суду за зверненням учасника судового процесу;

– як проводиться дослідження в позасудовому порядку;

– яким чином оформлюються результати експертизи/дослідження;

– як подавати клопотання до суду про проведення експертизи (якщо експертиза проводиться відповідно до призначення суду з ініціативи сторони справи);

– як викликати експерта в суд для дачі роз'яснення з експертизи;

– інші питання щодо організації та проведення експертизи/дослідження;

– питання, що стосуються спеціальних знань експертів за окремими напрямками тощо.

Список використаної літератури:

1. Види профайлінга. URL: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/vidy-profajlinga/>
2. Основи загальної та юридичної психології : курс лекцій : навч. посібник / Н. Р. Бобечко та ін. ; за ред. В.Т. Нора. Київ : Алерта : ЦУЛ, 2011. 224 с.
3. Жест. *Українська мала енциклопедія* : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький ; Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1959. Т. 2. Кн. 4: Літери Ж–Й. С. 441.
4. Заикин В.Г. Основы психологической проникновенности. Москва : РАГС, 2009.
5. Основи загальної та юридичної психології : курс лекцій : навч. посібник / Н.Р. Бобечко та ін. ; за ред. В.Т. Нора. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 224 с.
6. Профайлінг в психології. URL: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/napravlenie-profajlinga/profajling-v-psihologii/>
7. Профайлінг. URL: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/profajling-v-rossii/>
8. Профайлінг. URL: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/>
9. Дєєв М.В., Калюга К.В. Щодо впровадження профайлінга в адвокатську діяльність. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3311/>
10. Ващук О.П. Фейсбук як джерело інформації для адвоката. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, 2019. С. 85–88.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 17.10.2019 р. № 187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-ix>
12. Кальной Д.В., Кухарева С.М., Кузьменко П.О. До питання призначення та проведення судових експертиз в контексті останніх змін у чинному законодавстві України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, 2019. С. 217–218.
13. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Законопроект №1009 від 29.08.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252
14. Кальной Д.В., Кухарева С.М., Кузьменко П.О. До питання призначення та проведення судових експертиз в контексті останніх змін у чинному законодавстві України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали

- міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, 2019. С. 219–220.
15. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. №4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
16. Кальной Д.В., Кухарева С.М., Кузьменко П.О. До питання призначення та проведення судових експертиз в контексті останніх змін у чинному законодавстві України. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, 2019. С. 220–221.
17. *Законодавство України*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_06_01/an/445644/REG3145.html

Dieiev M. V., Kaliuha K. V. On the introduction of profiling in advocacy

The article is devoted to the analysis of the research conducted by the authors regarding the implementation of profiling in advocacy. It reveals the history of the origin and the main stages of the development of profiling, which appeared in Britain, where it was first used by the English surgeon Thomas Bond in 1888 to compose the psychological characteristics of the serial maniac Jack the Ripper. Profiling was developed in the field of criminalistics, it was used to create a psychological portrait of the suspect based on evidence left at the crime scene. Another sphere of application of profiling techniques has become to ensure the safety of air travel through surveys and monitoring passengers during the pre-flight inspection, first applied by the Israeli El Al airline at Ben Gurion Airport.

Even 50 years ago, profiling methods were classified protected information available exclusively to intelligence officers. And today anyone who wants to recognize lie can study them, because everyone is faced with deception in everyday life. As a separate specialty, profiling is not taught in any educational institution and there is no “profiling” discipline in university departments. There is a special profiling training program at universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, but it is intended only for forensic profiling.

Profiling is a new direction that is developing dynamically and sets itself the task of compiling and evaluating the psychological portrait of a person, as well as verifying lies. Compiling a psychological portrait of a person is a set of psychological methods and techniques for assessing and predicting human behavior based on an analysis of the most informative particular signs, appearance characteristics, non-verbal and verbal behavior (this also includes psychotyping, psychotypology, etc.). The article presents the types of profiling, its algorithm. Attempts to automate profiling, in particular in advocacy, are analyzed. It is proposed to create a web platform for providing lawyers with profiling services, for example, under the auspices of the Ukrainian National Bar Association.

Key words: *lawyer's activity, investigative tools, forensic methods, identity of the offender, profiling, investigation of the crime, Facebook.*